

А. О. Науменко

кандидат економічних наук, доцент, докторант
Національного університету цивільного захисту України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ

Досліджено різні державні доктрини, сутність яких зводиться до протистояння двох концепцій, зокрема ліберальної моделі та моделі аграрного протекціонізму. Доведено, що в умовах ринкової економіки держава має проводити активну економічну політику, тому що сам по собі ринок не здатний до саморегулювання. Основними елементами механізму державного регулювання мають бути економічні, юридичні, організаційно-адміністративні заходи.

Ключові слова: державне регулювання, державна підтримка, концепції державного регулювання, субсидії, дотації, преференції, аграрний сектор.

Постановка проблеми. Особливості державного регулювання аграрного сектора економіки формує механізм розвитку сільського господарства, який передбачає наявність таких взаємоузгоджених елементів, як нормативно-правові важелі, бюджетно-фінансове регулювання та цільова підтримка окремих регіонів-лідерів та регіонів середнього і депресивного розвитку, державні регіональні програми розвитку, створення та розвиток спеціальних економічних зон у певних регіонах, розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва [1].

Системний вплив держави на виробництво, зберігання, переробку і ринок сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також на матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва викликано об'єктивною необхідністю підтримки економічної рівноваги, доходів товаровиробників та досягнення найвищої економічної, соціальної ефективності функціонування аграрного сектора та продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблеми державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки на теоретичному рівні вивчалися багатьма вченими, серед яких В. Амбросов, Г. Андрусенко, М. Корецький, І. Кириленко, І. Лукінов, Ю. Лузан, Т. Олійник, О. Онищенко, П. Саблук, М. Хорунжий,

В. Юрчишин та ін. Але ще не достатньо дослідженими у вітчизняній науковій літературі залишаються особливості державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України в сучасних умовах.

Метою статті є аналіз особливостей державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України та визначення концептуальних підходів щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Необхідність державного регулювання аграрного сектора будь-якої країни зумовлена його особливостями, які притаманні аграрному сектору економіки. Основними з них є такі: по-перше, те, що аграрний сектор – слабкомонopolізована галузь економіки, із яким взаємодіють, як правило, монополісти в особі постачальників засобів виробництва, монополістів із перероблення сільськогосподарської продукції, агросервісного обслуговування та торгівлі; по-друге, в селі ще не достатньо розвинена виробнича, ринкова та соціальна інфраструктури, що ставить аграрних товаровиробників у нерівні умови з товаровиробниками інших галузей; по-третє, земля – це місце спільного проживання людини і в цій якості виконує важливу соціальну функцію; по-четверте, аграрний сектор залежить від природно-кліматичних умов та біологічних особливостей рослин і тварин, тому потрібно мати додаткові кошти на створення стра-

хових і резервних фондів; по-п'яте, аграрний сектор через тривалий виробничий період не може швидко реагувати на зміну попиту на продовольство без шкоди для виробничої структури [2].

Об'єктивні складності адаптації сільськогосподарського виробництва до механізмів функціонування вільного ринку висувають перед виконавчою владою питання про особливий статус аграрної галузі в межах економічних режимів [3]. Широке обговорення проблем аграрної політики на міжнародному рівні свідчить про протиборство різних державних доктрин, про жорстку економічну боротьбу держав, які дотримуються різних стратегій аграрного розвитку. Сутність цих розбіжностей зводиться до протистояння двох концепцій, зокрема ліберальної моделі (класичний приклад США і патрована ними міжнародна організація ГАТТ / СОТ) та моделі аграрного протекціонізму (якої дотримуються багато інших країн) [4].

Прихильники ліберальної моделі розвитку аграрного сектора ігнорують не тільки економічні параметри, поза сферою уваги залишаються соціальні та екологічні наслідки, які б мали відповідний експеримент для країн, що традиційно захищають аграрного товаровиробника від стихії ринку та створили для цього гнучку і мобільну систему соціально-економічних і політико-правових інститутів. Не враховується і те, що протекціоністська модель виконує найважливішу регульовальну функцію не тільки в продовольчому, а і в соціальному та екологічному відношеннях [5].

Таким чином, на нашу думку, державне регулювання є обов'язковим компонентом сучасної аграрної політики, причому вплив держави має вирішальне значення, який визначає стратегію розвитку економіки аграрного сектора та суміжних із ним галузей. Крім того, необхідною є державна допомога сільському господарству через традиційно низьку рентабельність капіталовкладень у нього для вирішення екологічних проблем і підтримки родючості ґрунту, створення сільської інфраструктури, підтримки соціального балансу між містом і сільською місцевістю.

Реальна практика показує, що немає іншої галузі економіки, яка б субсидува-

лася в такому великому обсязі з державних і недержавних бюджетів, як аграрний сектор. Крім суто політичних причин і бажання задовольнити вимоги значного сільського виборчого корпусу, це визначається специфікою сільського господарства (як галузі, яка без державних дотацій і державного регулювання не може функціонувати в умовах ринкового господарства) [6].

Ставлення до державного регулювання економіки в науковій літературі не є однозначною. Необхідність державного регулювання в постіндустріальному суспільстві також визнано Світовим банком, який у доповіді «Держава в мінливому світі» (1997) висловив, що «...розвиток потребує ефективної держави, яка відіграє роль каталізатора і помічника, яка стимулює та доповнює роль приватного бізнесу і окремих осіб ... історія з наполегливістю повторює, що гарний уряд – це не розкіш, а життєва необхідність. Без ефективної держави, сталий розвиток, економічне та соціальне забезпечення аграрного сектора не є можливим. Ефективна держава необхідна для надання товарів і послуг, а також для створення правил та інститутів, що дозволяє ринкам процвітати, а людям вести більш здорове і щасливе життя» [7].

У світовій науці та практиці склалися різні школи державного управління. Марксистська базується на класовому підході та розглядає державу як знаряддя політичної влади вищого класу, який здійснює диктатуру, закріплює й охороняє за допомогою держави свої інтереси. Поширений також етатизм, який розглядає державу як вищий результат і мету суспільного розвитку.

Для побудови ринкової економіки найбільші дискусії викликає протягом багатьох років визначення ролі та місця держави в ринковому господарстві. Із цієї проблеми склалися дві великі наукові школи. Перша пов'язана з іменем англійського економіста Д. Кейнса, інша – американського економіста М. Фрідемана. Цінності, які відстоюють ці наукові школи, є протилежними: кейнсіанці визнають активне втручання держави в регулювання ринкової економіки, представники ж школи М. Фрідемана є противниками державного втручання в економічне життя [2].

Для України та її регіонів, на наш погляд, прийнятна теорія ринкової економіки за Кейнсом. Держава має проводити в умовах ринкової економіки активну економічну політику, оскільки сам по собі ринок не здатний до самоналаштування, не може забезпечити макроекономічної рівноваги, потребує державного регулювання та допомоги. Основним фактором рівноважного розвитку визнається попит, на який має впливати держава за допомогою різних важелів. Держава узгоджує довгострокові й короткострокові цілі розвитку, інтереси за ієрархічними рівнями, держава управляє галузями економіки, стежить за співвідношенням між галузями, проводить активну грошово-кредитну, податкову, цінову політику, контролює витрати, заохочує інвестиції для збільшення попиту тощо. При цьому методи побудови ринкової економіки (за Кейнсом) відрізняються від директивного планування. Кейнс, розвиваючи теорію економічного зростання, спирався на вчення К. Маркса [8].

Під час формування функцій державного регулювання аграрного сектору великого значення необхідно надавати визначенню цілей, завдань і механізмів виконання, оскільки від цього буде залежати стратегічний розвиток аграрної економіки та якість усунування системних проблем, негативних тенденцій, накопичених за роки реформування аграрного сектора [9].

Стратегічні цілі державного регулювання аграрного сектора мають бути спрямовані на:

- розроблення та затвердження правового підґрунтя розвитку аграрного сектора;
- визначення цілей розвитку аграрного сектора, спрямованих на ефективне використання виробничих ресурсів у ньому;
- вирівнювання сукупного попиту і сукупної пропозиції на продовольчому ринку;
- підтримання стабільної економічної ситуації в галузі;
- перерозподіл доходів, спрямованих на згладжування відмінностей у доходах сільськогосподарських виробників;
- захист внутрішнього продовольчого ринку;

– забезпечення і підтримання продовольчої безпеки в країні.

Для досягнення цілей та ефективного вирішення поставлених завдань державі необхідно визначити конкретні індикатори, які мають відповідати певним критеріям:

- відображати конкретні бажані досягнення, а не способи реалізації;
- стимулювати розроблення конкретних дій і бути досить детальними, щоб бути зрозумілими і вказувати чіткий напрям;
- бути кількісно вимірними, щоб можна було оцінювати ступінь досягнення;
- точки зростання мають бути геометрично прогресивними, спрямованими на посилення економічного зростання;
- урахувувати наявні ресурси;
- мати тимчасові обмеження виконання поставлених завдань [10].

Система стратегічного планування будується на баченні майбутнього, місії та стратегії. За термінами воно може поділятися на короткий (до 3 років), середній (від 3 до 5 років), тривалий (від 5 років). Державне планування має забезпечувати умови для відкриття нових високотехнологічних виробництв переробних підприємств, конкуренції вітчизняних аграрних товаровиробників на внутрішньому і зовнішніх ринках, створення агросектора з рівноправним ринком збуту виробленої продукції і продуктів харчування в Україні, експортоорієнтованого і багатокладного національного агробізнесу, де держава має взяти на себе питання регулювання на внутрішньому ринку надлишку і дефіциту сільськогосподарської продукції за допомогою державних інтервенцій. Виходячи з цього, визначено основні завдання державного регулювання аграрного сектора економіки:

- розвиток сільськогосподарських і переробних виробництв;
- імпортозаміщення та забезпечення продовольчої безпеки країни;
- збереження балансу і паритету сільського господарства щодо інших галузей вітчизняної економіки;
- надання державної підтримки товаровиробникам на зовнішніх і внутрішніх ринках;
- підвищення рівня зайнятості на селі.

Обов'язковою умовою ефективності функціонування механізму державного регулювання є дотримання принципів реалізації стратегічного розвитку аграрного сектора:

- дотримання загальнонаціональних інтересів;
- систематичний аналіз і контроль результативності державних заходів;
- нарощування інвестиційного та інноваційного потенціалу;
- розвиток спеціалізації, кооперації, кластеризації і концентрації виробництва;
- упровадження інноваційних технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- нарощування експортного потенціалу галузі;
- відповідності до вимог національних стандартів і технічних регламентів, правил СОТ та інших міждержавних угод;
- екологізація і захист навколишнього середовища сільськогосподарського виробництва і переробних галузей [11].

Зазначимо, що саме досягнення стратегічних цілей, поставлених завдань і дотримання зазначених принципів дозволить вивести аграрний сектор на якісно новий етап розвитку, забезпечити соціальний розвиток села, підвищити добробут усього населення країни і досягти продовольчої безпеки країни.

Відповідно до сучасного законодавства, основними напрямками державної підтримки сільського господарства в країні є забезпечення доступності кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників, розвиток системи страхування ризиків у сільському господарстві, розвиток племінного тваринництва, розвиток елітного насінництва, забезпечення виробництва продукції тваринництва, забезпечення закладання багаторічних насаджень і догляд за ними, забезпечення оновлення основних засобів сільськогосподарських товаровиробників, забезпечення заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, забезпечення сталого розвитку сільських територій, надання консультаційної допомоги аграрним товаровиробникам, підготовка і перепідготовка кадрів, інформаційне забезпечення в реалізації державної аграрної політики [12].

Висновки і пропозиції. Отже, ефективний механізм державного регулювання має бути спрямованим на збереження і розвиток земельних, матеріально-технічних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів в аграрному секторі. Наявність цих ресурсів є головною умовою створення ефективного механізму й одночасно є елементами державного регулювання. Основними елементами механізму державного регулювання, що забезпечують комплексний підхід вирішення цієї проблеми, є економічні, юридичні, організаційно-адміністративні, а державні заходи можуть здійснювати непрямий або прямий вплив на економічних учасників і мати стимулювальний (субсидії, дотації, преференції) або стримувальний (ліцензування, штрафи, заборони) ефект.

Список використаної літератури:

1. Саблук П.Т. Аграрний сектор в умовах членства України у Світовій організації торгівлі: здобутки і перспективи. *Економіка АПК*. 2011. № 3. С. 3–9.
2. Державне регулювання економіки: [навчальний посібник] / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко [та ін.]; вид. 2-ге, допрац. і доповн. Київ: КНЕУ, 2004. 440 с.
3. Радченко О. Державна підтримка сільського господарства України в період системних реформ. *Економічний дискурс: Міжнародний науковий журнал*. 2016. Вип. 2. С. 47–52.
4. Лузан Ю.Я. Розвиток державної підтримки аграрного сектору України в умовах членства в СОТ. *Облік і фінанси АПК*. 2008. № 3. С. 4–10.
5. Васільєва Л.М. Державна політика ціноутворення в аграрному секторі країн з розвинутою ринковою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 16. С. 137–140.
6. Мазур Г.Ф. Удосконалення механізму державного регулювання та стимулювання розвитку агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 21–25.
7. Государство в меняющемся мире. Всемирный банк. Москва: «Прайм-ТАСС», 1997. 438 с.
8. Голуб Т.І. Історичний досвід та аналіз тенденцій державної підтримки розвитку аграрного сектора України. *Молодий вчений*. 2015. № 4 (19). С. 54–57.

9. Олійник Т.І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2009. № 7. С. 80–86.
10. Козир С.М. Пріоритети державної політики України щодо аграрного сектору після вступу до СОТ. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 9. С. 89–94.
11. Шевченко Н.О. Особливості державного регулювання аграрного сектору економіки в країнах ЄС. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvamu
12. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/page3>.
-

Науменко А. О. Концептуальные основы государственного управления аграрным сектором экономики

Исследованы различные государственные доктрины, суть которых сводится к противостоянию двух концепций, в частности либеральной модели и модели аграрного протекционизма. Доказано, что в условиях рыночной экономики государство должно проводить активную экономическую политику, потому что сам по себе рынок не способен к саморегулированию. Основными элементами механизма государственного регулирования должны быть экономические, юридические, организационно-административные мероприятия.

Ключевые слова: государственное регулирование, государственная поддержка, концепции государственного регулирования, субсидии, дотации, преференции, аграрный сектор.

Naumenko A. Conceptual principles of state management of the agrarian sector of the economy

Various state doctrines have been studied, the essence of which is reduced to the confrontation of two concepts: the liberal model and the model of agrarian protectionism. It is proved that in a market economy, the state should pursue an active economic policy, because the market itself is not capable of self-regulation. The main elements of the state regulation mechanism should be: economic, legal, organizational and administrative measures.

Key words: government regulation, government support, concepts of government regulation, subsidies, subsidies, preferences, agricultural sector.